

СЪДБАТА НА ЕДИН МОТИВ ОТ БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА В ИНТИМНАТА ЛИРИКА НА ВЛАДИМИР БАШЕВ*

ВЛАДИМИР МАНОЛОВ

Има поети, у които връзката с времето, с духа на епохата не е просто явна, тя е същностна черта на тяхната поезия; неин нерв, очи, слух, сърце. Такива поети са кръвно свързани с часа, в който живеят, с проблемите на деня, с неговите грижи и съмнения. Тяхната мисъл и чувство са пронизани от вибрациите на актуалното; стремежите им са обрнати към бъдещето, а поезията им е очакване, предричане, възвестяване на това бъдеще. Всичко в нея носи „белега“ на тази актуалност. Дори интимната им лирика, една сравнително отдалечена от „злобата“ на деня тема, се оказва заразена от нея. Големият проблем, който трябва да решава подобна поезия, е проблемът за пълноценната художествена реализация на тази обвързаност, защото примерите за обратното са предостатъчно, особено в поезията на 50-те години.

Наситено с остри политически събития, десетилетието след 9. IX. 1944 г. до април 1956 г. беше за българската литература период на консолидация и преустройство. Новите обществено-политически условия изведоха на преден план изискванията за активна, действена литература, отговаряща на новите условия на живот. Този жизнено важен постулат обаче постепенно премина в своето отрицание. На литературата, а и не само на нея, се налагаха ограничените и безплодни схеми на догматичната естетика, раздъфтяла през годините на култа към личността. Фалшивата парадност замени оптимизма; дидактиката — психологическата дълбочина; програмираният възторг — спонтанността на чувствата. Човекът от цел и най-важен обект на изкуството беше превърнат в колелце от голямата машина, в придатък към процесите, които се извършваха в обществото. Представата за литературата като за сила, способна да решава едва ли не планови задачи в производството, отвори широко вратите на псевдоактуалността и конюнктурното налагане на темите. Всичко, което излизаше извън тази представа, беше обявено за „упадъчно“, „чуждо“, „реакционно“. Дори „Крадецът на праскови“, този светъл химн на преобразяващата любов, се оказа: „...твърде далеч от важните проблеми и задачи на нашето време.“¹ В поезията агитационното скандиране на идеята я лишаваше от действена сила; плакатността и преднамереността на образите изсушаваше тяхната свежест. Чувства, страсти, убеденост, неизживени дълбоко и лично, претендираха за автентичност. Наложената като задължителна гражданско-агитационна, конюнктурно-безпомощна линия в поезията създаде поразително по своите размери еднообразие на чувства, образи, конфликти; стимулира стереотипността на мисленето, парализира творческата сила на писателите. Засилената абстрактност и директност на внушенията, които се опитваше да постигне тази поезия, създадоха истински глад за

* Бел. ред. Статията се публикува като дискуссионна.

¹ Ст. Каролев. За характера на една повест. — Септември, 1948, кн. 1.

интимност и това най-добре се разбира, когато Иван Радоев публикува своя цикъл стихове „Пролетно разсъмване“ (в „Литературен фронт“, бр. 33, авг. 1952 г.). Този цикъл премина като тръпка по цялата страна и предизвика оживени дискусии. Оценките за стиховете се движеха от пълното отричане като „упадъчни“ до възторжения прием от многобройните читатели на вестника. Днес това ни интересува не толкова като прояена конфронтация на различни мнения, а като граници, в които се е движела естетическата характеристика на десетилетието.

Времето след Април 1956 г. не само реабилитира отхвърлени и забравени ценности, но то върна на литературата човека с цялата му сложност и дълбочина. Реакцията срещу нормативизма от периода на култа, срещу ограничената и обезличаваща природа на схемата и догмата се прояви най-силно в стиховете на поетите, които дебютираха след Април 1956 г. Една от най-ярките прояви на тази реакция беше реабилитацията на любовната тема. Възстановени бяха правата на най-вitalното човешко чувство. Дълго натрупваният глад за интимност заяви категорично и незапелационно своите права. Огромната популярност на стиховете на Дамян П. Дамянов в началото на 60-те години, а и по-нататък е най-красноречивото доказателство за това.

Тук нас ни интересува не реализацията на тази тема в творчеството на всички поети, дебютирали след април 1956 г., а интимната лирика на един от тях — комсомолския поет Владимир Башев. Причината за това внимание към начина, по който разработва любовната тема Вл. Башев, е именно фактът, че той беше поет, свързан със своето време. Стиховете му запечатаха вярата и съмненията, устрема на поетите, влезли в литературата след 1956 г. По тях времето, което преживяваше тогава българската поезия, остави най-отчетливи следи. И затова донякъде в разрез, а донякъде в унисон с представата ни за него като комсомолски поет е този опит да се проникне през интимната му лирика в сложните измерения на онези години на размразяване.

Времето на дискусията около „Пролетно разсъмване“ беше безвъзвратно отминало. Вече никой не спореше дали такава поезия има място в съвременния живот. Но инерцията на „удобното“ мислене, на ясни „двуизмерен свят“ продължаваше да съществува. Удобството на схемата се състои в това, че тя те „освобождава“ от нуждата да мислиш. . . , а след време и от правото. Новата поезия, която се раждаше, потърси човешките измерения на идеята. Нейният романтичен порив към звездите беше изкован в ковачницата на чувствата и бе насочен не към безкрайното над нас, а към земята — единственото място, където могат да съществуват любовта, братството, борбата. Абстрактният герой от 50-те години полека ставаше конкретен. Новата поезия преля в жилите му кръв, вдъхна му душа и той оживя. За всичко това трябваше време, защото събарянето на идоли винаги е било трудна работа, бавна и мъчителна.

Смятам, че няма да бъде безинтересно да се види това „оживяване“, проследявайки интимната лирика на един от най-активните след 1956 г. поети, какъвто беше Владимир Башев. В нея „духът“ на времето до 1956 г. е оставил особен отпечатък. Именно неговото преодоляване бележи нишката, по която се развива от книга в книга интимната лирика на Башев. Става дума за мотива „дълг-любов“, така както е „зададен“ още в „До моето първо либе“ у Хр. Ботев.

Още със заглавието на цикъла „Най-човешкото“ в първата си книга „Тревожни антени“ (1957 г.) Вл. Башев сигнализира за промененото отношение към интимната тема в новата следаприлска атмосфера. Процесът на хуманизиране на литературата и изкуството се изразява не само в разширяване спектъра на явления и проблеми, които са „достойни“ да бъдат обект на една нова литература, но и в промяната на подхода към тях. Всичко има стойност и смисъл единствено и доколкото е свързано с човека. За интимната лирика това е толкова по-важно. Стихотворенията от цикъла „Най-човешкото“ ни срещат с един от най-старите и устойчиви мотиви в световната, а и в нашата литература — мотива за противоречието между дълга и

любовта. Този мотив е намерил място в стихотворенията „Откровеност“, „Етило“ и „Чаша ром“. Появата на мотива „дълг-любов“ в любовната лирика на Башев е обусловено от националната традиция (Ботев, Яворов, Смирненски, Вапцаров), от една страна, а от друга (което вече е пряката връзка с литературно-историческия контекст на 50-те години), този конфликт е л о г и ч е с к и и продуциран от отношението към интимната тема, съществувало, условно казано, до 1956 г., и променящо се след нея. Останалите три стихотворения: „Любовта ще дойде. . .“, „Признание“ и „Среща“ извеждат темата извън рамките на конкретния социално-временен контекст. В тях намира реализация едно по-чисто откъм връзки с конкретното историческо време отношение. Ако анализираме обаче тези три стихотворения, ще видим, че това е една от многото привидности, характерни за поезията на 50-те години.

„Любовта ще дойде. . .“, без да представлява художествено пълноценна творба, изградено определено по умозрителен път, носи всички белези на програмност за самата тема. Едно табу е паднало. Програмността на стихотворенията е в „откриването“ на темата и в новата роля, която е съдено на любовта да играе. Любовта ще вземе „светли бисери“ от сърцето на поета, за да ги пръсне в простора. . . „и таз шепа от ярки звезди/ ще остави следи/ в очите/ на хиляди хора/ и в душите/ на хиляди хора да разрови бразди.“ А когато се казва: „Любовта ще дойде. . .“, Башев има предвид не отсъствието ѝ от живота на човека тогава, а липсата ѝ като тема в литературата. Осъзнаването на това отсъствие и свързаната с него необходимост от запълване на тази липса предопределя умозрителния подход към темата; разсъдъчния характер на стихотворението въпреки високия емоционален градус по епидермиса му.

Камерната атмосфера на „Среща“ ограничава проблема в рамките на личното преживяване. Но това именно е новото, обществено значимото, свързано с новия дух, който пробива застоялите води на поезията. В „Признание“ поетът е дал един по-обобщен образ на любовта. Достатъчно пластичен, той се възприема и като образ на любимата. „Да изчезна в мъглата/ на косите ти гъсти!/ Да потъна в лазура на очите ти сини. . . / с тази малко амортизирана даже за 50-те години лексика, независимо от декларацията, че не иска да слуша „овехтелите думи за любов и щастие“, Башев ни представя образа на любовта.

Лесно можем да се върнем назад и да си припомним оная вопъл: „О, махни тез думи отровна. . .!“, от който и сега ни настръхват косите, но не бива да бързаме със сравненията, въпреки че неизбежно ни се налага да ги правим, защото накрая ще разберем, че няма място за сравнение. В желанието да говори по нов начин за любовта, а и не само за нея, и същевременно в липсата на „новите“ думи личи връзката на творбата с актуалното литературноисторическо време. Готовността за промяна все още не е самата промяна. И Башев дълго ще носи това противоречие в себе си, от книга в книга, докато постигне оная пълнота и завършеност на изказа в „Как всички вие късно ме целувате“:

.....
Напразно ти ме зърна,
напразно ти ме среща.

.....
Аз няма да се върна,
аз няма да ти хвърля
спасителния пояс
на брачната халка. . .

(„Откровеност“)

Не може да се каже, че „Откровеност“ като художествена стойност е „успешно“ стихотворение за Вл. Башев, но в него за първи път се появява противопоставянето „дълг-любов“. Поетът го решава в духа на националната традиция, осъзната още от Ботев: „Остави таз песен любовна. . .“ Напълно в Ботевата традиция, противопоставянето е разгледано в неговия вариант на пълна полярност на дълга и любовта.

За Башев любовта е отклонение от пътя на борбата, еснафски заслон против бурите; обути в чехли, по халат, нейният „домашен“ вид съвсем не е привлекателен. Защо поетът избира този образ на любовта, а не го влече любовта-съдба например? Това е въпрос, чийто отговор, ако речем да го изчерпим, ще заеме прекалено много място, затова нека се спрем на един непълен, но достатъчно точен отговор. Образът на любовта, на любимата, така както го рисува Башев, психологически се изравнява с онова, което нормативната естетика и литературна критика на 50-те години наричаше „упадъчно“, „ретроградно“, „реакционно“. Попаднала в железните ръце на вулгаризираната представа за актуална и действена поезия, любовта се оказа „качена“ на лавицата с надпис „дребнобуржоазни чувства“ и трудно слизаше оттам. Затова в стихотворението го няма момента за избора, който „тя“ (любимата) трябва да направи. Поетът предварително е решил, че любимата няма да вземе участие в неговата борба.

Къде бихме могли да търсим корените на подобно принижаване на любовта в опозицията „дълг-любов“? Защо тя е показана като етически непълноценен, неравностоен компонент, докато идеалът, към който го призовава дългът, като божествена санкция стои на недосегаеми висоти? Но нека не изпреварваме с отговора на тия въпроси анализа на мотива.

В „Чаша ром“ и „Епилог“ Башев отново се докосва до невралгичната точка на темата. И тук обаче любовта е откъсната от тревогите на деня, спокойствието в дома на любимата е далече от тревожната същност на поета. Виждаме как по своеобразен начин продължава да се реализира постулираният тезис за любовта като откъсване от задачите на деня. Ако потърсим логическата връзка между началото и края на „Епилог“, ще видим, че тя не може да бъде открита в рамките на самото стихотворение, защото не може да е нямало нищо там, където е имало „хубави вечери“, „тихи тайни за двама“, „пейки, пътеки и лунни лъчи“. Тук се проявява натрапническата логика на едно преодолявано в следаприлската атмосфера на литературата отношение към интимната тема. Светът на любовта в „Чаша ром“ е свят на спокойствие, осъдено от времето, от енергичната същност на една идеология, призвана да изрази новия „дух“ на епохата. Самото противопоставяне от страна на Башев е повече от категорично: „Не! / Аз намразих тихия ти глас. . .“ („Чаша ром“).

Така още в първата книга се набелязват две основни линии в интерпретацията на темата, които Башев развива по-нататък. Ако ги проследим, ще видим как ту едната взима надмощие, ту другата; как, препечатвани от книга в книга, отделни стихове добиват нова стойност, стават израз на друго време; как полека се изчерпва мотивът за противоречието на дълга и любовта. И във всичко това можем да намерим по пряк или косвен отглас от парещия дъх на времето, в което живя Владимир Башев.

След цялостния цикъл, посветен на любовта в първата му книга, където двете линии си поделят шестте стихотворения, във втората книга „Преодоляване на гравитацията“ (1960 г.) делът на интимната тема е значително по-малък. „Писмо“, „Спомен за първата целувка“ и „Полунощният дъжд“ са пръснати в трите цикъла на книгата и имат по-скоро връзка със заглавията на самите цикли, отколкото заедно, като плод на една обща, обединяваща стихотворенията на тази тема концепция. Към тях можем да отнесем и „Усети ли вятъра. . .“ въпреки неговия фрагментарен характер.

В „Писмо“ публичното афиширане на любовта намира смисъл най-вече в рамките на целия цикъл „Обвиняват ни, че сме нетърпеливи“. Идва ново, младо поколение, което бърза да не пропусне мига, да не пропусне пролетта. То разбира, че е в началото на нещо голямо и иска да бъде навсякъде. Между преклонението пред мъртвите („Размишления пред едно гробище“) и отговорността пред живите („Стихотворение за живите“), младостта търси отговор на въпросите, пред които я изправя времето. В рамките на тази разширяваща се представа за човека, чиято активност намира все по-голямо поле за изява, „Писмо“ легитимира мястото на любовта в общия ред от най-важни човешки дейности:

В невъзможност
друго да сторя
трябваше и аз пред света
откровено да заговоря
за любовта.

(„Писмо“)

От друга страна, ако погледнем на стихотворението само за себе си, вътре в темата, ще открием ред интересни неща. Тук Башев извършва едно степенуване на нещата по значение. Сред многобройните артикули: цимент, желязо, жито, цвeтa — любовта взема едни гърди преднина. Това е първото реално заявяване на приоритета на темата; необходимостта от нея, нейното място номер едно.

„Полунощният дъжд“ напомня с настроението си „Тавански спомен“ на Валери Петров, но любовното чувство тук е отделено от епохата. Извоювало малко по-преди равноправието си, то започва да се изявява като обект на лирическа и художествена интерпретация, достатъчен сам по себе си.

Дъждът се връща като стара песен,
но няма да се върнеш вече ти. . .

(„Полунощният дъжд“)

Това вече е казвано и преживяно преди Башев. И Валери Петров в „Тавански спомен“, и Богомил Райнов в „Любовен календар“ демитологизираха любовното чувство, показвайки го откъм най-баналната му страна, но връщането на Вл. Башев към него по подобен начин в „Полунощният дъжд“ говори друго. Реабилитират се светоусещане, трактовка на темата, атмосфера, характерни за друго време. Дори да сметнем тази позиция на Башев за навята, внушена от поезията на Валери Петров и Богомил Райнов и въобще на поетите от 40-те години, нейното присъствие е повече от симптоматично. Достатъчно е да си припомним отрицанието, на което бяха подложени първите книги на В. Петров и Б. Райнов, поезията на Александър Вутимски.

Интересно място в книгата заема цикълът „Шест стихотворения по поръчка на моята любима“. В този цикъл мотивът за противоречието между дълга и любовта намира интересно превъплъщение. Вече не в отделно стихотворение, а в цели пет Башев търси ориентири на дълга. Поетът се опитва да очертае образа не само на войника, охраняващ свободата на родината, но и разширява този образ до мащабите на символ, който реално противостои на заплахата от всеобщо унищожение. За съжаление твърде премислени са тези пет стихотворения. Личи си, че Башев е съзнавал своята отговорност пред съвременността, но тяхната художествена стойност не е особено висока. В тези стихове има много решителност, много напрежение и патос. Внушенията директно търсят своя читател и затова трудно стигат до него. Това е един проблем в гражданската лирика въобще. Идеята трябва да бъде въпръкана в кръвта на произведението, а не да бъде тояга, която подкарва напред.

Като светъл тон в общия акорд е шестото стихотворение „Спомен за първата целувка“. В рамките на интимната тема това е първата художествено завършена творба. Поетът е предал възлението си с топлота и искреност. Липсват самоцелните образи, както е в „Късните часове“. Картината, която рисува Башев, е пропита с копнеж, със съдбовност. Дълбоко в самия текст е скрита характерната за Башев антитезност при предаване на усещания, преживявания, мисли. Стихове като „Спомен за. . .“ разкриват неговите възможности да предаде деликатни състояния, да долови най-нежните трепети на душата. Художествената завършеност на „Спомен за. . .“ позволява то да се разглежда отделно от другите стихотворения в цикъла, като самостоятелна творба. Докато другите без него не вървят. Както е в сборника „Отрупан със слънца“, София, 1981 г.

В цикъла „Шест стихотворения по поръчка. . .“ мотивът сякаш е разкъсан между петте стихотворения, чиято тема е дългът, и „Спомен за. . .“ Новото, което е тук в сравнение с трите стихотворения от „Тревожни антени“, е, че любовта не бива отречена в името на дълга и това е първата стъпка към преодоляване на конфликта, очертан в „Откровеност“, „Епилог“, „Чаша ром“. От друга страна, измествайки любовта като тема в общуването между поета и любимата му, темата за дълга, макар само количествено, отново излиза на преден план. Тя се налага като главна, водеща. Причините за това могат да се открият в своеобразието на Башевия талант — винаги обърнат към значимите събития на деня. В мотива „дълг-любов“, както в другите в цикъла „Шест стихотворения по поръчка. . .“, се наблюдава едно постепенно откъсване от деформираната представа за поета и поезията, създадена от догматичната естетика. Все още обаче представата за актуална поезия, която дават „Шест стихотворения по поръчка. . .“, е много близо до модела от 50-те години.

В „Желязно време“ (1962) Башев отново събира в един цикъл стихотворенията си на интимна тема. Отново е поместен и цикълът „Шест стихотворения по. . .“ с едно уточнение в заглавието. Несъмнено Башев го е смятал за актуален и затова го е включил. Това говори, че взаимодействието между гражданско-ангажираната и интимната линия в поезията му, както е отразена в този цикъл, поне на етапа на неговата трета книга, е в основни линии същото. Казвам в основни линии, защото още в първото стихотворение от цикъла „Вечерна музика“ (книгата „Желязно време“, 1962 г.) срещаме същия мотив, но в него поетът за първи път призовава любимата си да сподели неговата участ. Новият момент в мотива оформя класическата триада „теза—антитеза—синтеза“. Но и тук любовта не е стигнала сякаш до сърцето на поета. Тя е флирт и е само повод Башев да постави отново дилемата „дълг-любов“. Тук дългът е „онази участ“, която Башев смята за достойна за своето поколение. Поетът, чието истинско призвание е да бъде другар на звездите, няма право „ей тъй“ да спре и да се скита „до лека рокля“. В това „ей тъй“ се намесва строгият съдник на поетическите стойности от периода преди април 1956 г., който му казва: „Любовта е излизане от строя!“ Тя трябва да бъде част от „работния ден“, от „работната нощ“ и „работните сънища“. Не става ясно от какво все пак се отказва поетът, какво толкова го плаши, та бърза да се върне при своите „работни сънища“. В стихотворенията от „Тревожни антени“ (1957 г.) любовта беше пристан далеч от грижите на хората, далеч от проблемите на деня. В стихотворението „След една нощ обич“ от неговата трета книга всичко това липсва. Освен да приемем, че перспективата:

. . . Хиляди исци
ще бъдат разкош,
но ще ни вържат

в една верига. . . —

е тази, която е отблъснала поета. Мисля, че просто се среща с едно ново отношение към любовта, но не в интимната лирика на Башев въобще, а ново вътре в мотива „дълг-любов“. В „След една нощ обич“ любовта като ценност се оказва на едно стъпало по-високо, отколкото в трите стихотворения от „Тревожни антени“, но все още е далеч от съдбовната любов, за да бъде самият конфликт съдбовен. В него няма трагизъм. Причините са няколко, но за тях ще стане дума накрая.

Другите стихотворения не прибавят нови черти към разглеждания проблем. Обещание“ и „Бъдеще“ са едни от най-добрите стихотворения в книгата. Пестеливост на средствата, точен щрих, лекота в постигане на внушението, усет за детайла, за цвета на думата. Чувството е уловено в думи, които го изграждат, а не го натрапват. В стихотворението „Вечерна музика“ поетът осъзнава великата сила на любовта, която единствена определя стойностите. В този свят само нейният ред има смисъл, защото само той е истински. Башев обаче идва до този извод

по пътя на разсъдението. И затова разказва за тази сила. Повествователността
разбива изповедния тон на стихотворението, който се връща едва към края:

... Нощта
безредна и безумна
усмихната ще усмириш.
Ще бъде
всяко клонче
струна
и всяко камъче —
клавиш.

С това признание за възможностите на любовта Башев вдига отново летвата,
с която оценява нейната сила в живота, значението ѝ за човека. За развитието на
мотива „дълг — любов“ в по-нататъшното му творчество това се оказва решаващо.

В цикъла „Вечерна музика“ мотива „дълг — любов“ откриваме само в едно сти-
хотворение. В останалите темата любов калейдоскопично е видяна като любов-
раздяла, любов-щастие, любов-смисъл. По-високото художествено равнище на сти-
ховете от третата книга е свързано не само с израстването на Башев като поет, но
и с преодоляване на създаденото отношение към интимната тема през периода на
догматизма.

Поемата „Нецелунати момичета“ (1963 г.) събира двете линии в интимната ли-
рика на Башев. Същевременно тя идва като лирическа изповед — равностметка на твор-
ческия и житейския път на поета. Оттам и дълбокият автобиографизъм, който в
известен смисъл художествено застрахова поемата.² Тук намира разрешение диле-
мата „дълг — любов“, но по нов начин, чрез преосмисляне на идеала.

„Нецелунати момичета“ не е сантиментална реминисценция за отминаващата
младост, за „нецелунатите“ момичета; тя е завръщане към себе си, към най-истин-
ското „аз“ на човека. За Башев тя е намиране на собствения глас.

В историята за тройното разминаване на поета с любовта рефлексират по осо-
бен начин определени етапи от разбирането за поезия през годините до април 1956 г.
Рунните на всяка от тези три „срещи“ между дългa и любовта бележат и трите етапа
в развитието на мотива „дълг — любов“. Историята на Иван и Тамара, макар и
извън личния „актив“ на поета, великолепно разкрива алогичността на схоластично-
то мислене, онази съвсем не безопасна степен на митологизация на действителност-
та, характерна за най-силните години на догматизма.

Едно неудържимо, спонтанно чувство е намерило неочаквана изява — Иван
написва името на любимото момиче с катран върху училищната стена. Но в този без-
обиден въпреки цялата му безцеремонност жест бдителната обществена съвест е
видяла нещо повече от любовно признание.

... че четката на тази хала
Иван —
е карала без ред
и може би се е стремяла
да замърси един портрет.

Рецидивите на митологизация на действителността са още по-силни в думите
на комсомолския секретар:

... Тя каза, че съвсем сме спали,
за да допуснем вражи крак —

² Сам по себе си автобиографизмът едва ли е достатъчен, за да създаде художествените достойн-
ства на една поетична творба, но при Башев това се оказва наистина важен момент. В случая авто-
биографизмът придава автентичност на поемата, придава психологическа дълбочина. Засилва изповедния
тон, който преодолява характерния за Башев абстрактно-разсъдъчен, умозрителен подход на поетичния
материал.

по най-невинните канали
прониква класовият враг. . .

Като етап в развитието на мотива това е пълното подценяване, дори отричане на любовта, на нейното място и значение в живота на човека, а оттам и като тема в литературата. Същевременно налице е и една друга причина за такова отношение към темата. Годишите след 9. IX. 1944 г. и особено първите години на 50-тилетното се характеризират с въвеждането на колективизирания човек в литературата. Неговите индивидуални черти, които го отделят като личност, са заличени. Той се слива с масата. Става плоскостен, двуизмерен. Неговото описание се побира в няколко стандартно изброени качества. Като последица от това състояние идва дискриминирането на всички теми, чийто обект е отделната личност. Но тъй като не може да бъде изхвърлена „извън борда“ на литературата, любовта бива показвана като еснафски заслон против бурите и тревожните дни на съвремението; дом на спокойствието, далеч от големия път. Такъв е нейният образ в стиховете от „Тревожни антени“. Разбира се, отношението на Башев към любовната тема е вече коренно променено. Макар да пише за времето отпреди „Тревожни антени“, поемата „Нецелунати момичета“ е неговата четвърта книга и тук е зафиксирано отношение, до което поетът се домогва в стихове като „Обещание“ и „Бъдеще“ от цикъла „Вечерна музика“ („Желязно време“ — 1962 г.).

Башев пише за тази първа „среща“ на дълга и любовта със съзнание за изключителната стойност на любовта в живота на човека и това придава драматизъм на стиха му. Споменахме за автобиографичния тон на поемата. Точно в такива минути той се оказва много нужен, защото дори въземащата се интонация е овладяна. Стихът не губи, а запазва своята топлина. Движи се сигурно, искрено напред.

Краят на поемата, озаглавен „Встъпление към друга поема“, сплавява двете линии в интимната лирика на Башев; той е една вдъхновена апология на любовта, на нейната прераждаща сила. След „Нецелунати момичета“ Башев ще напише още един цикъл за любовта — „Шест елегични песни“ — от книгата „Възраст“ (1966 г.), сред които се откроява чудесното стихотворение „Как всички вие късно ме целувате“, но в този цикъл вече липсват стихотворения по линия на мотива „дълг — любов“. В поемата мотивът изчерпва резервите за своето съществуване. Любовта „оцелява“, защото преобразеният идеал носи в себе си като най-същностна своя черта именно НЕЯ — великата и преобразяваща Любов. Затова мотивът „дълг — любов“, така както е заложен в интимната лирика на Башев, в тази поема прекратява своето съществуване. Той е изчерпан. Същност най-точната дума е д е а к т у а л и з и р а н от новите обществено-политически условия, от новия литературноисторически контекст.

* * *

Откъде идва този мотив в интимната лирика на Владимир Башев? От традицията ли, която от Ботев през Яворов, Смирненски и Вапцаров търси своето продължение в най-новата ни поезия, или характерът на поетическия талант на Башев принудително го актуализира? Отражение на каква обществена необходимост е появата му в обновената следарилска атмосфера? Какъв е характерът на конфликта и какво влияние оказва това върху качеството на художественото пресъздаване?

Това са част от въпросите, които възникват след такова подробно вглеждане в любовната лирика на Вл. Башев. Нека се опитаме да отговорим, доколкото е възможно това в рамките на една статия.

Противоречието между дълга и любовта р е а л н о може да съществува само за герой³, участник в националноосвободителната или социална борба на народа.

³ Става въпрос за понятието герой на литературно произведение.

Затова този мотив е характерен за поезията на големите революционни поети на България. Класическо разрешение на тази дилема е дал Хр. Ботев в стихотворението „До моето първо либе“. Извън спора обаче коя е девойката, вдъхнала любовен копнеж у поета, т. е. оставяйки настрана въпроса за конкретния адрес на стихотворението, в рамките на мотива „дълг — любов“ любовта, макар и отхвърлена, не е сравнена с дребнава страст, чийто градус се изравнява с градуса на чашка алкохол. Това е любов-лудост, време на безпапетство, което Ботев неслучайно сравнява с робството. „Роб бях тогаз — вериги влачех. . .“ Тази любов е отхвърлена, защото е невъзможна повече за освободения дух на поета, поел пътя на борбата. Разрешението на конфликта „дълг — любов“ не върви по линията на омаловажаване на единия от двата компонента, а е свързано с прерасналия в лична участ дълг на поета към родината.

В „Хайдушки песни“ на Яворов мотивът сякаш загубва връзка с някакво конкретно обществено-историческо време. Потопен в митологичната атмосфера, в стилистиката на народната песен, той не е проблем на епохата, както е у Ботев, а преди всичко личен нравствен проблем. Затова има колизиен характер. Затова е трагичен. Лирическият герой на Яворов не може да намери разрешение за него:

Знаен е Лазо по света,
черен изедник и в кръвта;
бре зло на злия въздава —

и нека! —

Юнак, що шета за слава
навеква. . .

А жал ми е жалост-умора:

Лазова щерка изгора,

дружино.

Любовта и верността към хайдушката клетва са на еднаква висота в съзнанието, в душата на Яворовия герой. Както в античната трагедия дълг и любов крепят небето над злощастната Антигона, така и за Яворовия герой светът, животът, щастието се крепи на тези два стълба: дълг и любов, влезли в неразрешимо противоречие. Изход от тази неразрешима антиномия има само в смъртта.

В поемата „Йохан“ на Смирненски противоречие между дълг и любов за героя сякаш не съществува. Те са се слели. Идеалът, за който загива Йохан, не отхвърля любовта и семейното щастие на героя, а го носи в себе си като най-скъпоценна своя същност. Проблемът за избора, който трябва да направи любимата, се оказва несъществен, затова не присъствува в текста, а е изведен извън него. Пред скоби. У Смирненски героят е разтопен в масата. Йохан е всеки:

На барикадата бе непознат

Йохан. И непознат остана той. . .

В Ботев, Яворов, Смирненски като етапи в развоа на българската поезия най-пълно се реализира една обща закономерност в развитието не само на поетическото самосъзнание, а на самосъзнанието на народа въобще. Редуване на колективното и индивидуалното начало; редуване в светуосещането на отделния човек като изразител ту на обща за колектива, към който принадлежи, потребност, ту на строга лична, индивидуална. В постановката и решението на дилемата „дълг — любов“, което дават Ботев и Смирненски, присъствува колективното начало. Независимо че у Смирненски героят е назван дори поименно, социалните условия, в които творят двамата, предопределят осъзнаването на колективната, общата потребност като най-важна.

В неразрешимостта на противоречието „дълг — любов“ у Яворов проличава екзистенциалният смисъл, който има за индивидуалното съзнание любовта. Наред с дълга, чрез който героят се осъзнава и определя като част от обществото, любовта

го индивидуализира и го отделя от другите. Идентифицира неповторимото в човешката му същност.

„Песни за една страна“ на Вапцаров регистрира една парадоксална метаморфоза в разработката на мотива. Тя няма precedent в нашата поезия. Вапцаров премества досегашната гледна точка при разработването на мотива и заговаря от позицията на жената, на любимата:

Аз ревнувам, Фернандес,
мрая даже тази дума
„свобода“, която днес
те увлече тъй безумно.

(„Песен на жената“)

Пътя, който Ботевият герой извървява, за да стигне до отказа от любов в името на едно по-висше благо: свободата и щастието на своя народ, при Вапцаров трябва да го измине любимата:

Изведнъж разбрах, че той
все пак трябваше да иде...
Милият, загина в бой
и не ще го вече видя.

(„Писмо: адрес...“)

„До моето първо либе“, „Хайдушки песни“, „Йохан“, „Писмо (адрес...“ са не просто произведения, където мотивът „дълг — любов“ се появява, за да сигнализира драматизма на епохата: духовния кръстопът на героя. Това са преди всичко високохудожествени творби.

В поезията на 50-те години до април 1956 г. мотивът „дълг — любов“ изчезва, въпреки силната гражданско-патриотична струя в поезията. Липсва вторият компонент — любовната тема. Цикълът на Иван Радоев е встрани от линията на този мотив. Затова се ражда чист, необременен с традиция, отворил всички валенци на човешкия порив към щастие и любов. Нищо чудно, че отеква като оръдеен истрел.

За самият Вл. Башев, чиято граждански неспокойна лирика тече в руслото на революционната поезия, размразяването след април 1956 г. и реабилитацията на любовната тема възстановява втория член от опозицията „дълг — любов“. Формално погледнато, се създава възможност за реално присъствие на мотива в съвременната ни поезия. В действителност обаче не отдалечеността във времето от поезията на революционните му предходници, а променената национална, обществено-политическа и социално-психологическа ситуация обезсмисля присъствието и разработката на този мотив. Идеалът на борците за национална и социална справедливост не се повтаря механически в идеала на победилия социализъм. Сам Вл. Башев говори в поемата си „Нецелунати момичета“ за това:

... че победила революция,
това е победил копнеж,
че идва време
не да тичаме
със пистолети във ръка,
а да обичаме...

Защо тогава в поезията му като птицата феникс възкръсва из догматичния пожар мотивът „дълг — любов“? След като реално не съществува обществена необходимост от неговото актуализиране? Преосмисленият идеал носи в себе си тази толкова отричана, ругана⁴ любов. И още: защо тъкмо Ботевата трак-

⁴С т. Пенчева, К. л. Цачев. „Истинска любовна поезия“. — Лит. фронт, бр. 38, 1952 г.

товка на темата възобновява Вл. Башев? След като трактовката у Смирненски и Вапцаров му е типологически по-близка, бих казал, идеологически еднородна.

Всъщност поезията от периода 1947—1956 г. „изживява“ темата „дълг — любов“ със закъснение, едва след 1956 г. Например в лириката на Владимир Башев. Отдалечаването от безплодната, схематизирана представа за поезията и за човека, който населява тази поезия, дойде най-напред като разширяване на тематичния кръгзор. Сравнително по-бавно си пробиваше път новото поетическо светоусещане. Възстановена като тема, любовта все още не бе преосмислена като съставна част от идеала. От нея продължаваше да се носи дъх на „упадъчност“ и „ретроградност“. Затова в поезията на Башев се актуализира не Вапцаровата интерпретация на мотива, а полярното противопоставяне у Ботев. Старото догматично отношение към интимната тема наложи не само присъствието на мотива в поезията му, но и неговата интерпретация.

Несъществуващ като обществена или лична потребност в променената житейска и литературна действителност след април 1956 г., конфликтът „дълг — любов“ се оказва м н и м к о н ф л и к т, изживяван като метастаза на затормозеното литературно развитие до 1956 г. Макар и разглеждан в линията на националната традиция, неговата поява в поезията на Вл. Башев не е следващ етап в развитието на мотива, а стъпка към възобновяващата се органичност на литературния процес.